

บทบาทด้านการแปลของมิสชันนารีฝรั่งเศสสมัยสยามปฏิรูป (พ.ศ. 2411-2453)

The Role of French Missionaries in Translation during the Reformation Period in Siam (1868-1910)

กันตพงศ์ จิตต์กล้า¹

บทคัดย่อ

เป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษที่มิสชันนารีฝรั่งเศสคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส [Missions Étrangères de Paris] ได้เข้ามาลงหลักปักฐานอย่างเข้มแข็งพร้อมกับการพัฒนาวิชาการในยุคของพระสังฆราช ฌอง-หลุยส์ เวย์ [Mgr. Jean-Louis Vey] ผู้สถาปนาระบบการศึกษาตะวันตกในสยามและจัดตั้งโรงเรียนนานาชาติ ในช่วงเดียวกันกับที่สยามปฏิรูปประเทศ อีกทั้งยังดำรงตำแหน่งสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสยามสมาคม [Siam Society] เมื่อสยามปฏิรูปประเทศ ซึ่งมีผลจากการเปิดรับชาติตะวันตก การติดต่อสื่อสารย่อมต้องอาศัยนักแปลและล่าม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเจรจาต่อรอง การลงนามในสนธิสัญญาที่ต้องกระทำถึง 3 ภาษาคือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส การจะแปลถ้อยคำหรือข้อความได้ดีนั้น ผู้แปลจะต้องมีความรู้ในภาษาต้นทางและภาษาปลายทางเป็นอย่างดี สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือต้องมีพจนานุกรมซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างดีเพื่อช่วยในการแปล มิเช่นนั้นการดำเนินการด้านการเมืองเศรษฐกิจ การค้าต่างๆจะเกิดขึ้นไม่ได้ จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่าคณะมิสชันนารีฝรั่งเศส ผู้อยู่ร่วมยุคสมัยนั้นได้เข้ามามีบทบาทหรือไม่อย่างไร

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิในหอจดหมายเหตุสำนักมิสซังแห่งกรุงปารีส หอจดหมายเหตุคริสตธรรมมณฑลกรุงเทพ หอสมุดแห่งชาติเมอเนอวียาฟว์ จากการศึกษาพบว่าในสมัยสยามปฏิรูปคณะมิสชัน-นารีฝรั่งเศสมีบทบาทด้านการแปล 3 ลักษณะ คือ บทบาทในการจัดทำพจนานุกรม บทบาท

¹ อ.ม. (ฝรั่งเศสศึกษา) อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาฝรั่งเศส คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ในการแปลวรรณกรรม และบทบาทในการจัดการศึกษาวิชาการแปล ซึ่งบทบาทดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศสและเป็นเชื่อมความสัมพันธ์ฝรั่งเศส-ไทยไม่ให้ยุติลง

ยุคสยามปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะที่รัฐบาลฝรั่งเศสมีเรื่องบาดหมางใจกับรัฐบาลสยาม หรือมิสชันนารีบางคนทำให้สยามหวาดระแวง แต่ผู้นำศาสนจักรกลับได้สร้างคุณูปการไว้ให้กับแผ่นดินทั้งในด้านภาษาและการศึกษา หากขาดบุคคลดังกล่าวการทำงานแปลและล่ามตลอดจนการศึกษาที่ทันสมัยสำหรับประชาชนอาจเกิดขึ้นไม่ทันกับการพัฒนาประเทศ

คำสำคัญ: มิสชันนารีฝรั่งเศส การแปล ภาษาฝรั่งเศส พจนานุกรม

Abstract

For over a century, Missions Étrangères de Paris (Paris Foreign Missions Society), a Christian organization dedicated to missionary works came to Siam. The missionary group had firmly established their society as well as formed and developed academic foundation in Siam with the keen support of Mgr. Jean-Louis Vey, who was not only an honorary member of Siam Society but also the key person to introduce western education and establish an international school during Siam Reformation 1868-1910.

When Siam was opened for Western diplomatic relations during the reformation period, the cross-cultural communications, largely in trading negotiations and treaty agreements, were achieved by and relied mostly on translators and interpreters. Treaty agreements, for example, would have to always be translated into three languages – Thai, English, and French. For an excellent translator, apart from his or her source language and target language capabilities, a good dictionary would definitely be of great help in translation, otherwise most politic, economic and trading missions would become impossible. It is, therefore, very interesting to find out whether the French missionary group at that period took vital

role in these translation activities or not and if they did, how did they do it?

The primary sources used in this study were collected from Archives des Missions Etrangères de Paris, Archives of the Archdiocese of Bangkok and Sainte-Genève Library. The study showed that during the reformation period, the French missionary played some active roles in translation in three major aspects: 1) making dictionaries, 2) translating literary works and 3) introducing translation studies in Siam. These activities marked the beginning of the teaching and learning French in Siam which helped strengthen the relation between the two countries.

During Siam Reformation period, even though there were some political tensions between French and Siam governments and some missionaries may have also brought about some distrusts and suspicions, it was undeniable that Siam benefited extensively from French missionaries in language and education. Without them, translation studies in Thailand would not be developed to keep up with the fast-paced educational reformation of the country.

Keywords: French missionaries, Translation, French language, dictionary

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [พ.ศ.2411-2453] ผู้สืบต่อพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์พระบิดา [พ.ศ.2394-2411] ประเทศไทยหรือสยาม² มีการปรับปรุงพัฒนาประเทศขนานใหญ่ นับตั้งแต่ระบบการปกครอง การบริหารราชการ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการศึกษา มีการจ้างชาวตะวันตกมาสอนในพระบรมมหาราชวัง มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎร มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศหลากหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก จากเอกสารของรัฐบาลฝรั่งเศส Le Royaume de Siam (1900: 107) ซึ่งตีพิมพ์สำหรับงานนิทรรศการโลก พ.ศ. 2442 ณ กรุงปารีส ตีพิมพ์สรุปยอดการค้าระหว่างประเทศของสยาม พบว่าสยาม

² ต่อจากนี้จะใช้คำว่า “สยาม” ในการอ้างอิงถึงรัฐบาลไทยหรือประเทศไทย

นำเข้าสินค้าจากชาติตะวันตกทั้งสิ้น 15 ประเทศ³ อย่างไรก็ตามก็ดี ประเทศมหาอำนาจที่มีผลมากเป็นพิเศษต่อสยามขณะนั้นเพียง 2 ประเทศคือ อังกฤษและฝรั่งเศส เนื่องจากด้วยฝั่งซ้ายคือประเทศพม่าและประเทศอินเดียนั้นอยู่ในการปกครองของอังกฤษ ฝั่งขวาคือประเทศลาวในอารักขาฝรั่งเศส ประเทศเวียดนามและประเทศเขมรดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส ส่วนประเทศมาเลเซียซึ่งอยู่ทางใต้ของสยามนั้นยังมีอังกฤษเป็นผู้ปกครอง ดังนั้นการสื่อสารในลักษณะทางการ อย่างน้อยต้องสื่อสารผ่านสองภาษานี้ ดังจะเห็นจากการลงนามในสนธิสัญญา ร.ศ.112 ซึ่งต้องทำถึง 3 ภาษานี้ได้แก่ ไทย-อังกฤษ-ฝรั่งเศส

จาก การปฏิรูปการเมืองการปกครองและการศึกษา การติดต่อดำขายกับนานาประเทศ ตลอดจนการเขียนสนธิสัญญา 3 ภาษานั้น สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องใช้ภาษา โดยผู้ที่ใช้ภาษานั้นต้องมีความรู้เป็นอย่างดี หากพิจารณาในเบื้องต้น คงต้องอ้างถึงบุคลากรแห่งรัฐบาลสยามและรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ซึ่งจะเกิดข้อคำถามต่อมาว่ากลุ่มบุคคลนั้นมีความรู้ความสามารถด้านภาษาต่างประเทศได้อย่างไร ใช้เครื่องมือใดในการฝึกฝนการพูดและการแปล หากมองย้อนไปในประวัติศาสตร์ก่อนการเสด็จประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 ยังมิได้ปรากฏว่ามีผู้บริหารบ้านเมืองคนใดได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสหรือเดินทางไปพำนักในประเทศฝรั่งเศส เท่าที่ปรากฏหลักฐานพบเพียงการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักเท่านั้น (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ, 2505: 275-276) ขณะที่ฝั่งประเทศฝรั่งเศส เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีเพียงสถาบันภาษาปัจจุบันตะวันออก⁴

³ ประกอบด้วยประเทศอังกฤษ เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส รัสเซีย เดนมาร์ก อิตาลี ฮอลแลนด์ เบลเยียม ออสเตรีย สเปน โปรตุเกส นอร์เวย์ กรีซ สหรัฐอเมริกา

⁴ École nationale des Langues orientales vivantes มักจะเรียกกันว่า Langues'O ปัจจุบันเป็นที่รู้จักในนามของ สถาบันภาษาและวัฒนธรรมตะวันออกแห่งชาติหรือInstitut National des Langues et Civilisations Orientales [INALCO] มีนายเอดูอาร์ด ลอร์ฌู [Édouard Lorgeou] เป็นผู้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ภาษาไทยคนแรก (พ.ศ.2442-2468) และเป็นผู้แต่งหนังสือไวยากรณ์ไทยเล่มแรกเป็นภาษาฝรั่งเศส ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์แมซงเนฟ [Maisonneuve] ในปี พ.ศ. 2445 ขณะนั้น นอกเหนือจากภาษาไทย สถาบันแห่งนี้ได้เปิดสอนวิชาภาษาเวียดนาม ภาษาเขมร ภาษาลาว ในปี พ.ศ.2414 พ.ศ.2451 และ พ.ศ.2467 ตามลำดับ มีเป้าประสงค์โดยเฉพาะคือ การทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมผ่านภาษาของดินแดนที่ยากยึดครอง ซึ่งเชื่อว่าจะง่ายต่อการแทรกซึมเข้าไป

เท่านั้นที่มีการสอนภาษาในเอเชียอาคเนย์ สำหรับวิชาภาษาไทยเปิดสอนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2419 เป็นรายวิชาภาษาไทยเบื้องต้น หากผู้แทนรัฐบาลที่จะเข้ามาทำงานในสยามได้ผ่านการเรียนในสถาบันแห่งนี้ก็มีความรู้เพียงขั้นพื้นฐาน ยากที่จะเข้าใจภาษาวัฒนธรรมและกฎหมายไทยได้ถนัด เมื่อได้สำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบุคคลอยู่ในสยามประเทศยุคนั้นจากรายงานการวิจัยเรื่องสถานภาพเอกสารด้านฝรั่งเศส-ไทยศึกษาในประเทศไทย โดยกรรณิกา จรรย์แสงและคณะ และรายชื่อผู้เสนอบทความในวารสารสยามสมาคมช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2447-2453 พบว่าคณะมิสชันนารีฝรั่งเศสเป็นอีกกลุ่มบุคคลหนึ่งที่เข้ามาอยู่ในสยามตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวช ทรงมีพระสหายเป็นบาทหลวงฝรั่งเศสนามว่า พระสังฆราชปัลเลอกัวซ์ [Mgr. Jean-Baptiste Pallegoix, 2384-2407] ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงพจนานุกรมศัพท์ พะจะนะ พาสา ไทย ส่วนพระสังฆราช ฌอง-หลุยส์ เวย์ [Mgr. Jean-Louis Vey, 2418-2452] เป็นผู้มิติดูอุปการต่อสยามสมาคมในฐานะผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับไวยากรณ์และการเรียนภาษาไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามิสชันนารีฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ในภาษาแม่และภาษาในประเทศปลายทางที่ตนพำนักอยู่ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าในสมัยสยามปฏิรูป มีมิสชันนารีฝรั่งเศสคนใดที่สืบทอดปณิธานด้านภาษาต่อจากพระสังฆราชองค์ก่อน และมิสชันนารีฝรั่งเศสมีบทบาทอย่างไรเกี่ยวกับวงการแปล และก่อให้เกิดผลอย่างไร

บทบาทในการจัดทำพจนานุกรม

สิ่งสำคัญในการแปลคือ ผู้แปลจะต้องมีความรู้ความสามารถในภาษาต้นฉบับและภาษาแปลอย่างแตกฉาน และมีเครื่องมือช่วยแปลอย่างดี อย่างหนึ่งที่ทำเป็นสำหรับการแปลและการล่ามคือพจนานุกรม เพราะผู้แปลต้องตรวจทานความหมายที่ถูกต้องก่อนลงมือแปล เนื่องจากคำหนึ่งคำสามารถมีความหมายได้มากกว่าหนึ่ง ความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบท โดยทั่วไปพจนานุกรมภาษาเดียวฉบับมาตรฐานจะอธิบายความหมายของคำคำนั้นในแง่มุมต่างๆ อาทิ คำฝรั่งเศส bon : satisfaisant efficace avisé sage avantageux juste valable หากเป็นสำนวน être bon en หมายถึง réussir dans un domaine และเมื่อเป็นคำถาม

À quoi bon? หมายถึง à quoi cela sert-il ? (Le Petit Robert, 2011: 274) คำไทย ดิบ : ยังไม่สุก ไม่เปลี่ยนรูปและลักษณะเดิม ด้ายดิบคือด้ายที่ยังไม่ได้ฟอก ผ้าดิบคือผ้าที่ทอด้วยด้ายดิบ ดงดิบคือดงที่มีต้นไม้นานาแน่นเขียวชอุ่มอยู่ทั้งปี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 408) ทั้งสองคำเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของความซับซ้อนของคำศัพท์ เมื่อเลือกคำไม่ถูก ความหมายก็ย่อมไม่ถูกหรือผิดเพี้ยนได้ ฉะนั้นเป็นไปได้ที่จะแปลงานโดยไม่ใช้พจนานุกรม หากต้องการแปลงานอย่างมีคุณภาพ

ก่อนที่จะกล่าวถึงการจัดทำพจนานุกรมในยุคนี้ ใครขอย้อนกลับไปถึงการจัดทำพจนานุกรมเล่มสำคัญของมิสชันนารีฝรั่งเศสท่านหนึ่งคือ พระสังฆราช บัลเลอกัวซ์ พระสังฆราชเกียรตินามแห่งมาโลส การจัดทำพจนานุกรมนี้นะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์อันดีระหว่างฝรั่งเศสและไทย ฝ่ายฝรั่งเศสคือพระสังฆราช บัลเลอกัวซ์ ฝ่ายไทยคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะทรงผนวช ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาสในปัจจุบัน) เป็นสถานที่ที่ผู้นำศาสนาจากซีกโลกทั้งสองได้มาพบปะกันได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน พระสังฆราชบัลเลอกัวซ์ถวายพระอักษรภาษาละตินและวิชาดาราศาสตร์แด่องค์รัชกาลที่ 4 ซึ่งได้ทรงสอนภาษาบาลีให้แก่ท่านบัลเลอกัวซ์ (สุรชัย ชุ่มศรีพันธ์, 2542 : (21)) จากมิตรภาพในครั้งนั้นส่งผลให้เกิดความสำเร็จลุล่วงต่อการจัดพิมพ์พจนานุกรมสี่ภาษา ไทย-ละติน-ฝรั่งเศส-อังกฤษ ชื่อว่า “สัพพะจะณะ พาสา ไท” โดยรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานเงินจำนวน 1, 000 ปีกาสดรีให้แก่พระสังฆราช บัลเลอกัวซ์เพื่อสนับสนุนการเดินทางไปยังประเทศฝรั่งเศส⁵ ในวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2395 คณะเดินทางได้รับการต้อนรับจากกระทรวงศึกษาธิการฝรั่งเศส และเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนที่ 3 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พจนานุกรม ณ โรงพิมพ์หลวง (Simona Somsri Bunarunraksa, 2000: 235) ประโยชน์การใช้สอยของพจนานุกรมมิได้จำกัดอยู่เพียงแวดวงคาทอลิกชนเท่านั้น จากพระนิพนธ์เรื่อง “ความทรงจำ” ในสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ (2505: 275-276)

⁵ ส่วนหนึ่งให้พระสังฆราช อีกส่วนหนึ่งให้ผู้ติดตาม 2 คน เด็กหนุ่ม 2 คนนั้นคือ ชมเป็นคาทอลิกชาวเวียดนาม และแก้วเป็นชาวสยามที่ยังไม่ได้เข้ารีต โดยทั้งหมดได้ออกจากพระนครในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2395 ไปถึงปารีสในวันที่ 29 กรกฎาคม

ชี้ให้เห็นว่าพจนานุกรมฉบับนี้ยังนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนในพระบรมมหาราชวัง เมื่อถึงบทเรียนที่มีคำศัพท์ยาก บรรดานักเรียนก็จะอาศัยพจนานุกรมศัพท์พะจะนะพะสาไท ของบาทหลวง บัลเลอว์ซึ่เข้ามาช่วย สำหรับในยุคปัจจุบันพจนานุกรมเล่มนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการศึกษาว่าด้วย ศัพท์านุกรมศาสตร์ ศัพท์วิทยา ภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ ประวัติภาษาไทยเป็นต้น เนื่องจากพจนานุกรมนี้มีองค์ประกอบ⁶ ไม่ต่างจากการทำพจนานุกรมในปัจจุบันนักคือการให้ศัพท์หลัก ศัพท์รอง การเขียนคำอ่านด้วยอักษรโรมันและใส่เครื่องหมายเสริมสัทอักษร [diacritic] อาทิ

THAI	PRONONCIATION	LATIN	FRANCAIS	ANGLAIS
ไห้	XĂI	Mitterre, uti officio alcuus- ไห้ไป Mittere ad.	Envoyer, employer le service de quelqu'un	To send, to employ the service of someone. -To send towards.
รับไห้	RAB XĂI	Ministrare. -คลรับ ไห้ servus, famulus.	Servir. -Dometique, serviteur	To serve. - Attendant, servant.
สาวไห้	SÁO XĂI	Famula, serva.	Servante, esclave.	Servant-maid, slave.
ไว้ไห้	VĂI XĂI	Servare ad usum.	Garder pour son usage.	To keep for one's use
ไห้นี้	XĂI NÌ	Solvere debita. - ไห้นี้ไห้สิน Idem.	Payer ses dettes.	To pay one's debt.
ไห้โทษ	XĂI THÒT	Expiare poenam. - ไห้บาป expiare peccata.	-Idem. Expirer la peine. -Expirer ses péchés.	-Idem To expiate the penalty. -To expiate one's sins.

ที่มา : พจนานุกรมศัพท์พะจะนะพะสาไท ฉบับปี พ.ศ. 2542 หน้า 871

⁶ สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จาก องค์ประกอบของพจนานุกรมศัพท์พะจะนะพะสาไท เรียบเรียงโดยชลธิชา สุดสุข นักวรรณศิลป์ 7 ราชบัณฑิตสถาน ในส่วนท้ายของพจนานุกรมศัพท์พะจะนะพะสาไท ฉบับปี พ.ศ. 2542

ภาพเปรียบเทียบขนาดเล่มของ
พจนานุกรมศัพท์ พระจนะ พาสา
ไท และศรีพจนภาษาไทย

ที่มา : haab.catholic.or.th :
Recommendation Books :
หนังสือคำสอนสมัยต่างๆ

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคสยามปฏิรูป ในบรรดามิสชันนารีฝรั่งเศส บาทหลวงที่มีความเป็นผู้นำ และเข้าใจในธรรมเนียมสยามเป็นอย่างดีคือ พระสังฆราชเวย์ ท่านได้รับการแต่งตั้งจากสมณกระทรวง [la congrégation de la Propagation de la Foi] ให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชเกียรตินามแห่งเมรธาชา ประมุขแห่งมิสซังสยาม ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2418 โดยได้รับคะแนนเลือกตั้ง 10 คะแนนจากผู้ที่ยังคะแนนเสียง 19 คน (Costet, 2002: 279) นอกเหนือจากการการเป็นผู้นำศาสนจักรและเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาแบบฝรั่งเศสในสยามแล้ว ท่านยังเป็นผู้ตรวจทานปรับปรุงพจนานุกรมของท่านปาลเลอกัวซ์ “ศัพท์ พระจนะ พาสาไท” โดยได้มีการเพิ่มคำอธิบายไวยากรณ์ภาษาฝรั่งเศสและตัดส่วนที่เป็นภาษาละตินออก ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้แต่การเรียนเพื่อบวชเป็นบาทหลวง หรือใช้อ่านบทสวดในคริสตจักรเท่านั้น ขณะที่มิสซังสยามได้ก่อตั้งโรงเรียนที่สอนวิชาทั่วไปมากขึ้น มีการเปิดโรงเรียนประจำเขตวัดทั่วประเทศรวม 49 แห่ง (Surachai Chumsriphan 1990 : 155) และโรงเรียนในเครือคณะนักบวชอีก 4 แห่งที่มีการเรียนการสอนวิชาแปล ซึ่งไม่มีภาษาละตินบรรจุไว้ในหลักสูตร และเมื่อตัดออกจะทำให้ขนาดพจนานุกรมมีความกะทัดรัดขึ้น พจนานุกรมฉบับปรับปรุงนี้มีชื่อไทยว่า “ศรีพจนภาษาไทย” ได้ตีพิมพ์ในปีพ.ศ. 2439

โดยโรงพิมพ์อัสสัมชัญ⁷ ณ ที่นี้ขอเสนอตัวอย่างบางส่วนที่พจนานุกรมฉบับนี้ได้รับการปรับปรุง อาทิ

	พจนานุกรมฉบับพระสังฆราช บัลเลอแกวซ์	พจนานุกรมฉบับพระสังฆราช เวย์
1. ชื่อพจนานุกรม	ศัพท์ พะจะนะ พาสา ไท DICTIONARIUM LINGUÆ THAI SIVE SIAMENSIS INTERPRETATIONE LATINA, GALLICA ET ANGLICA	ศรวิจนาภาษาไทย DICTIONNAIRE SIAMOIS FRANÇAIS ANGLAIS SIAMESE FRENCH ENGLISH DICTIONARY
2. การตัดคำที่ไม่มี การใช้เขียนใน ยุคสมัย	ยั้ง JĀ̀ŨNG Magis. Vide / Plus. / Plus. ยั้งกว่า JŨNG KŪA Vide ยั้งกว่า / - / -	ตัดทิ้ง
3. เรียงลำดับคำ หลักตามรูป วรรณยุกต์สามัญ / เอก / โท / จัตวา ขณะเดียวกัน ได้มีการปรับตัว สะกดให้เข้ากับ การใช้ยุคสมัย นั้นๆ	ยั้ง JŨN ยั้งมีอ JŨN MŪ ยั้งให้ JŨN HĀI ยั้งชื่อ JŨN XŪ ยั้งฟ้อง JŨN FONG ยั้ง อายุขมยั้ง AJU~ JŨN ให้ยั้ง HĀI JŨN	ยั้ง อายุขมยั้ง AJU~ JŨN ให้ยั้งขึ้นไป HĀI JŨN KHŪN PĀI ยั้ง ยั้งมีอ JŨN MŪ ยั้งชื่อ JŨN XŪ ยั้งให้ JŨN HĀI ยั้งฟ้อง JŨN FONG

⁷ บริเวณด้านล่างหน้าปกในของพจนานุกรมระบุว่า Imprimerie de la Mission Catholique BANGKOK 1896 โรงพิมพ์แห่งนี้ได้ย้ายมาจากโรงพิมพ์ที่วัดชาวตาครู้ส ฝรั่งเศสบุรี ในปี พ.ศ. 2380 โดยพระสังฆราชกูร์เวซี [Mgr. Courvezey] ในปี 1903 ได้มีการตีพิมพ์พจนานุกรม ฝรั่งเศส-ไทยเพิ่ม "Dictionnaire Français-Siamois" พร้อมทั้งมีคำอ่านเป็นอักษรโรมัน อ่านเป็นภาษาไทย หนาประมาณ 1,000 หน้า ในปีพ.ศ.2456 มีการตีพิมพ์นิตยสารของคาทอลิก ในมณฑลสยามครั้งแรก โดย ภราดาฟรังซัวส์ ตูเวเนต [François Thouvenet] หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าภราดา ฟ.อีแลร์ แห่งคณะเซนต์คาเบรียล เป็นบรรณาธิการได้ออกนิตยสารของโรงเรียนอัสสัมชัญใช้ชื่อว่า อัสสัมชัญโฆษณสมัย หรือชื่อฝรั่งเศสว่า Echo de l'Assomption เป็นวารสารราย 3 เดือน ตีพิมพ์บทความ 3 ภาษาได้แก่ ไทย อังกฤษและฝรั่งเศส สำนักพิมพ์แห่งนี้ยังคงเปิดให้บริการจนถึงปัจจุบัน

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการยืนยันอย่างดีว่าบาทหลวงฝรั่งเศสผู้นี้มีความรู้ความเชี่ยวชาญภาษาไทยคนหนึ่งในแผ่นดินสยาม และในรายงานประจำปีของสยามสมาคม พ.ศ. 2452 ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกัน

“เมื่อปีที่ผ่านมา สยามสมาคมรู้สึกอาลัยต่อการจากไปของพระสังฆราชเวย์ มุขนายกมิสซังสยาม ผู้เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์เก่าแก่คนหนึ่งของสยามสมาคม พระนามของท่านจะไม่เลือนหายไปจากความทรงจำของเราโดยง่าย มิใช่เพียงแต่เพราะมีคุณูปการในการมอบความรู้เรื่องไวยากรณ์และการเรียนภาษาไทยเท่านั้น แต่ด้วยเพราะเราในพระนครเสียใจและอาลัยอย่างสุดซึ้งต่อการมรณกรรมขององค์สังฆราช” (Frankfurter, O., 1910: 114)

บทบาทในฐานะนักแปลวรรณกรรม

ก่อนถึงสมัยสยามปฏิรูป ผลงานด้านภาษาและวรรณกรรมของประเทศไทยที่มีมิสชันนารีฝรั่งเศสได้แปลหรือเรียบเรียง เผยแพร่และมีหลักฐานเก็บรักษาจนมาถึงทุกวันนี้ ประกอบด้วย “เถียงสาสมา”⁸ ของพระสังฆราชหลุยส์ ลาโน [พ.ศ. 2180-2239] บาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในสยามคาทอลิกสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และ “Grammatica Linguae Thai”⁹ หนังสือไวยากรณ์ไทยฉบับภาษาละติน แต่งโดยพระสังฆราชปัลเลอกัวซ์ ดีพิมปีในปี พ.ศ. 2393

ครั้นถึงสมัยสยามปฏิรูป งานวรรณกรรมประเภทนิทานพื้นเมืองสยาม-ลาวได้รับการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสและตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร Annales de la Société des Missions Étrangères ของสำนักมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ฉบับเดือนมีนาคม-เมษายน และพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ. 2449 ใช้ชื่อว่า Contes Siamois et Laotiens ผลงานเหล่านี้แปลโดยมีพระสังฆราชกุอาซ [Mgr. Cuaz, พ.ศ. 2442-2451] มุขนายกมิสซังลาว¹⁰ ท่านมีจุดประสงค์ในการแปล

⁸ น่าจะหมายถึง เถียงสาสนา ต้นฉบับเป็นเอกสารโบราณ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้อยู่ที่แผนกต้นฉบับลายมือเขียนส่วนตะวันออก หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ระบุเลขเรียก Cote 261 [siamois 13]

⁹ ปัจจุบันเอกสารนี้เก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ใกล้กับอาสนวิหารอัสสัมชัญ เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ผู้สนใจสามารถติดต่อที่บาทหลวงสุรัช ชุ่มศรีพันธุ์

¹⁰ คือบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน

คือให้บาทหลวง ภราดา ภคินีและครูคำสอนที่ทำงานเผยแผ่หรือสอนหนังสือ เข้าใจความคิดของชาวสยามและชาวลาวอีสาน (Mgr. Cuaz, 1906: 98) นิทานแต่ละเรื่องจะให้ข้อคิดหรือคติธรรมสอนใจคล้ายๆ กับนิทานอีสปของทางยุโรป ณ ที่นี้ขอเสนอรายชื่อผลงานแปลซึ่งมีดังนี้

นิทานสยาม	นิทานลาว
Le lièvre et le colimaçon	Le corbeau et le cormoran
Le corbeau et le paon	Le corbeau et le ver
Le Boa	Le brahmane et les singes
Le cygne et sa compagne	L'homme des champs et la mangouste
Le bouddhisme et la fortune	Le marabout
Le tigre et les deux chasseurs	L'homme et le tigre
	Le lièvre, le singe et le tigre

จากผลงานสามารถกล่าวได้ว่าพระสังฆราชกุอาซเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในภาษาไทยและภาษาลาว(อีสาน) อีกทั้งยังเป็นผู้มีความหลักแหลมในการเตรียมตัวให้กับผู้เผยแผ่ศาสนาที่มาจากตะวันตกเข้าใจคนตะวันออกได้อย่างแยบคาย

บทบาทในการจัดการศึกษา : วิชาการแปล

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางด้วยวิธีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่ 12 กระทรวง การบริหารงานต้องอาศัยงานหนังสือมากขึ้นเนื่องด้วยต้องติดต่อกับนานาชาติ และการทำงานต้องอาศัยผู้ที่มีความคิดความอ่านสมัยใหม่ จึงมีความจำเป็นในการสร้างกำลังคนรุ่นใหม่มารองรับ ดังนั้นการศึกษาในสมัยนี้จึงเปลี่ยนโจทย์ไปจากเดิมคือ จากเดิมที่จัดการศึกษาในวังหรือในวัดมาเป็นการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเต็มระบบ แต่มีหลักสูตรการเรียนการสอน มีแบบเรียน มีการสอบ และการสอนภาษาฝรั่งเศส ก็เริ่มต้นเข้าสู่ระบบการศึกษาของประเทศไทยในยุคนี้

โรงเรียนของมิสชันนารีฝรั่งเศสอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของมิสซังสยาม ในยุคนี้นักเรียนที่มีบทบาทคือ พระสังฆราชเวย์ ท่านปรารภรณาที่จะให้มิสซังคาทอลิกมีส่วนร่วมในการปฏิรูปประเทศ โดยมีการเปิดโรงเรียนประจำเซนต์วัดทั่วประเทศและโรงเรียนในเครือคณะนักบวชในพระนครรวม 53 แห่ง ภราดาคณะเซนต์คาเบรียลซึ่งเดินทางเข้ามายังสยามในปี พ.ศ. 2444 เพื่อดูแลโรงเรียนอัสสัมชัญสำหรับเด็กชาย ซึ่งเปิดรับนักเรียนอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2428 สำหรับเด็กหญิงเข้ารับการศึกษารในโรงเรียนของภคินีเซนต์โมรีโดยดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2428-2450 ต่อมาภคินีคณะเซนต์ปอลเดอชาร์ตรได้เดินทางจากไซ่งอนเพื่อมาดูแลโรงเรียนสตรี¹¹อันได้แก่ โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ ซึ่งเปิดรับนักเรียนอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2448 อีกหนึ่งปีถัดมาทางคณะฯได้เข้ามาบริหารโรงเรียนเซนต์คาทอลิกคอนแวนต์ และโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ซึ่งภคินีคณะนี้เข้ามาดูแลต่อจากภคินีคณะเซนต์โมรีในปี พ.ศ. 2450 โดยรับนักเรียนมิจำกััดเชื้อชาติศาสนา รวมทั้งเด็กกำพร้าและเด็กยากจน สำหรับมิสซังลาวหรืออีสานมีพระสังฆราชกุอาซเป็นผู้ปกครอง ภคินีพื้นเมืองคณะรักไม้กางเขนและภคินีคณะเซนต์ปอลเดอชาร์ตรเป็นผู้ดูแลโรงเรียนและสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าในเขตมิสซัง

สำหรับโรงเรียนที่พบว่ามีการจัดการเรียนการสอนวิชาแปลคือ โรงเรียนในความดูแลของภราดาคณะเซนต์ คาเบรียลและภคินีคณะเซนต์ปอลเดอชาร์ตร ทั้งนี้ใคร่ขอยกตัวอย่างหลักสูตรของโรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งใช้กันหลังจากที่คณะเซนต์คาเบรียลเดินทางเข้ามาในปี พ.ศ. 2444 โดยมีการยึดเกณฑ์จากการเรียนการสอนของโรงเรียนประจำคณะในประเทศฝรั่งเศสและประยุกต์ให้เข้ากับระบบการศึกษาของรัฐเพื่อใช้ในการสอบไล่ (Costet, 2002: 348) นักเรียนระดับตอนปลายของโรงเรียนในเครือคณะนักบวชจะต้องเรียนภาษาต่างประเทศที่ 2 กล่าวคือ นักเรียนแผนกภาษาฝรั่งเศสจะเรียนภาษาอังกฤษเมื่อถึงชั้นปีที่ 5 จนจบชั้นปีที่ 8 ซึ่งจะเรียนลึกซึ้งขึ้น ส่วนนักเรียนแผนกภาษาอังกฤษก็ปฏิบัติในทางกลับกัน

¹¹ ในปี พ.ศ. 2446 รัฐบาลฝรั่งเศสประกาศยกเลิกสมานักบวช 436 แห่งและนักบวชไม่มีสิทธิในการเป็นเจ้าของโรงเรียน และอีกสองถัดมารัฐบาลได้ประกาศยกเลิกกฎ le Concordat ซึ่งส่งผลให้การบริหารรัฐแยกออกศาสนาจักรอย่างสิ้นเชิง รัฐไม่สนับสนุนเงินช่วยเหลือและรับทุกอย่างที่ศาสนาจักรเคยครอบครองทั้งในประเทศฝรั่งเศสและดินแดนอาณานิคม ซึ่งรวมถึงอินโดจีนด้วย ดังนั้นกลุ่มนักบวชจึงต้องเดินทางออกจากประเทศเวียดนาม คณะภคินีเซนต์ปอลเดอชาร์ตรที่ตอบรับคำเชิญจากพระสังฆราชเวย์จึงได้เดินทางมาจัดการการศึกษาสตรีในสยาม

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑, ปีที่ ๒ และปีที่ ๓

ภาษาไทย	อ่าน คำบอก ท่องจำ ลายมือ
ภาษาฝรั่งเศส	อ่าน คำบอก ท่องจำ เลข ลายมือ

ชั้นมัธยมปีที่ ๑ และปีที่ ๒

ภาษาฝรั่งเศส	อ่าน คำบอก แต่ง แจกกริยา ท่องจำ พุด เลข เลขในใจ บทเรียน ด้วยสิ่งของต่างๆ ลายมือ วาดรูป
ภาษาไทย	อ่าน คำบอก แต่ง ท่องขึ้นใจ ลายมือ แปลฝรั่งเศส แปลไทย

ชั้นมัธยมปีที่ ๓ และปีที่ ๔

ภาษาฝรั่งเศส	ภาษาฝรั่งเศส : อ่าน คำบอก แต่ง จดหมาย ไวยากรณ์ ท่อง-พุด คณิตศาสตร์ : เลข เลขในใจ พีชคณิต วิชาพิเศษ : ธรรมชาติวิทยา พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ บทเรียนด้วย ของ ลายมือ วาดรูป ระบายสี (แผนที่ภูมิศาสตร์)
ภาษาไทย	อ่าน คำบอก แต่ง จดหมาย ท่องขึ้นใจ ลายมือ แปลฝรั่งเศส แปลไทย

ชั้นมัธยมปีที่ ๕ ปีที่ ๖ และปีที่ ๗

ภาษาฝรั่งเศส	ภาษาฝรั่งเศส : อ่าน คำบอก แต่ง จดหมาย ไวยากรณ์ ท่อง-พุด คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ : เลข เลขในใจ บัญชี พีชคณิต ยี่อเมตร วิทยาศาสตร์ ตรรกศาสตร์ วิชาพิเศษ : ธรรมชาติวิทยา พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ ลายมือ วาดรูป ระบายสี (แผนที่ภูมิศาสตร์) ภาษาอังกฤษ
ภาษาไทย	อ่าน คำบอก เรียงความ จดหมาย ท่องขึ้นใจ ลายมือ แปลฝรั่งเศส แปลไทย

ชั้นมัธยมปีที่ ๘

ภาษาฝรั่งเศส	ภาษาฝรั่งเศส : อ่านจินตนิพนธ์ คำบอก อรรถนิพนธ์ จดหมาย ไวยากรณ์ ท่อง-พุด แปล
--------------	--

คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์: ฟิชคณิต ยีอเมตรี ตรีโกโนเมตรี

เวชวิทยา วิทยาศาสตร์

ภาษาอังกฤษ : อ่าน เรียงความ ไวยากรณ์ คำบอก ท่อง

วิชาพิเศษ : พงศาวดาร ธรรมจรรยา วาดรูป

ภาษาไทย

อ่าน คำบอก เรียงความ ท่อง ไวยากรณ์ แปล

(Bangkok. AAB, deposit 1/ 000 029 ; 2 /46 : 23-31)

จะเห็นได้ว่านักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญเป็นผู้มีความรู้ในภาษาต่างประเทศทั้งสองภาษาและภาษาไทย ขณะเดียวกันนับว่าโรงเรียนอัสสัมชัญเป็นสถานศึกษาแห่งแรกในประเทศไทยที่เปิดสอนภาษาฝรั่งเศสและริเริ่มการฝึกฝนทักษะแปลฝรั่งเศส-ไทยและไทย-ฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ

สำหรับสตรีในเขตพระนคร แม้ว่าพวกเธอจะไม่มีบทบาทในวงราชการ แต่บางส่วนสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนของคณะภคินีฝรั่งเศส ด้วยกระแสรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ผู้ปกครองหัวสมัยใหม่ตระหนักถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเป็นภาษาต่างประเทศที่สำคัญในขณะนั้น นอกจากนี้ยังได้รับการฝึกหัดการเรือนและหน้าที่สตรี ดังนั้น นักเรียนในรั้วคอนแวนต์จึงเพิ่มขึ้นทุกปี ระหว่างปี พ.ศ. 2448-2453 มีสตรีชาวสยามเข้าเรียนในโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ 45 คน (อัสสัมชัญคอนแวนต์, โรงเรียน, 2548 : 3-4) ทุกคนที่โรงเรียนเครีคอนเซนต์ปอลเคอซาร์ตรจะได้รับการฝึกฝนทักษะการแปลเช่นเดียวกับนักเรียนชายในโรงเรียนอัสสัมชัญ (กันตพงศ์, 2551: 185)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาการเรียนการสอน ทางคณะเซนต์คาเบรียลได้เขียนคำอธิบายรายวิชาไว้อย่างเป็นลำดับขั้นตอน เรียงลำดับความยากง่ายของเนื้อหาได้อย่างเหมาะสมกับระดับชั้นเรียน ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนมีมาตรฐานเดิม แม้จะเปลี่ยนครูผู้สอนก็ตาม ซึ่งมีดังนี้

ชั้นประถมปีที่ 1

แปลฝรั่งเศสเป็นไทย แปลคำและประโยคในแบบเรียนที่มีความหมายไม่ซับซ้อนให้อ่านออกเสียงบทแปลบ่อยๆ จากนั้นให้เขียนบทแปลบนกระดานชนวน เมื่อผู้เรียนมีความสามารถถึงขั้นนั้น

ชั้นประถมปีที่ 2

แปลคำและประโยคง่ายๆ จากนั้นค่อยเริ่มยากขึ้น ผูกแปลกริยาที่ผันใน ปัจจุบันกาล ได้แก่ être avoir aimer lire donner punir เป็นต้น ให้คัดลอกและแปลเป็นสองภาษา ต่อมาให้ท่องปากเปล่าจากฝรั่งเศสเป็นไทย และ ไทยเป็นฝรั่งเศส ทั้งนี้ให้ฝึกเพิ่มด้วยการแปลประโยคสั้นๆ อาทิ Le père de sa mère est malade. La cave de Madère est vide. Bernabé se lave la figure¹² และเพิ่มประโยคที่ยากขึ้น อาทิ L'enfant aime son père et sa mère. L'élève a un bon maître. Dieu aime les bons et punit les méchants.¹³

ชั้นประถมปีที่ 3

ผลงานแปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสต้องถ่ายถอดออกมาได้เข้าใจเป็นอย่างดี โดยอาศัยต้นฉบับจากหนังสือเรียนประจำ เพื่อถือเป็นการเรียนรู้เรื่องนั้น และให้ท่องจำ โดยฝึกแปลทั้งฝรั่งเศส-ไทยและไทย-ฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังสามารถให้ฝึกแปลตัวบทขนาดสั้นจากหนังสือ l'Orthographe d'Usage หรือเล่มอื่นที่เนื้อหาเข้มข้นเท่ากัน

ชั้นมัธยมปีที่ 1

แปลคำศัพท์ในระดับสูงขึ้นและเป็นคำศัพท์ที่ใช้บ่อย รวมทั้งประโยคความเดียวที่มีคัดมาจากหนังสือเรียนธรรมจริยาและหนังสือ Livret des Frères เล่มที่ 3 ที่มีระดับภาษายากขึ้นเล็กน้อย โดยให้ฝึกฝนแปลบท คัดสรรออกเป็น 2 ภาษา และพยายามให้แปลตัวบทขนาดสั้นที่คำศัพท์ไม่มีความหมายไม่ซับซ้อน หรือแปลเรื่องจากบทเพลงประพันธ์อย่างง่าย

ชั้นมัธยมปีที่ 2

แปลจากฝรั่งเศสเป็นไทย และ ไทยเป็นฝรั่งเศส โดยพิจารณาคัดเลือกต้นฉบับให้สอดคล้องความและและพัฒนาการของนักเรียน ให้คัดเลือkdั่งที่เคยทำมาคือ คัดจากหนังสือฝึกอ่าน ไวยากรณ์บทต่างๆ หรือแปลจากแหล่งอื่นที่มีเนื้อหา

¹² ตาของฉันป่วย / ถ้ามาแต่โรงกว้าง / แปรนาเป่ข้าระลั่งร่างกาย

¹³ ลูกรักพ่อแม่ของตน / นักเรียนมีครูดี / พระผู้เป็นเจ้ารักคนดีและลงโทษคนเลว

น่าสนใจและไม่ซับซ้อนนัก รวมถึงแปลจากหนังสือเรียนฉบับภาษาไทย ต้องให้กำลังใจ ส่งสอน พัฒนาและอบรมนักเรียน เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามอุดมการณ์ จำเป็นต้องคัดเลือกผู้เรียนเป็นกันไป

ชั้นมัธยมปีที่ 6

แปลนิทานอีสปฉบับร้อยแก้ว จัดเป็นการบ้านวิชาแต่งประโยค¹⁴ เริ่มจากประโยคพื้นฐาน โดยให้มี ส่วนขยาย คำวิเศษณ์ ปฤจฉาสรรพนาม¹⁵

ชั้นมัธยมปีที่ 7

บททวนการแปลนิทานอีสปและการแปลกวีนิพนธ์เป็นร้อยแก้ว¹⁶
แปลจากอังกฤษเป็นฝรั่งเศสและจากฝรั่งเศสเป็นอังกฤษ¹⁷

ชั้นมัธยมปีที่ 8

วิชาการอ่าน : การแปลจากอังกฤษเป็นฝรั่งเศสทั้งพูดและเขียน

วิชาไวยากรณ์ : แปลจากอังกฤษเป็นฝรั่งเศสและจากฝรั่งเศสเป็นอังกฤษ
(Bangkok. AAB, deposit 1/ 000 029 ไม่ระบุเลขที่เอกสาร)

ด้วยหลักสูตรที่วางไว้อย่างเป็นระบบ ทำให้เห็นว่านักเรียนโรงเรียนเหล่านี้มีความรู้ทั้งด้านอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ นอกเหนือจากการเรียนภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างเข้มข้นแล้ว ความรู้ภาษาไทยมิได้ด้อยไปกว่านักเรียนโรงเรียนหลวง เนื่องจากใช้แบบเรียนชุดมูลบทบรรพกิจ คุณสมบัติดังกล่าวทำให้ผู้สำเร็จจากที่นี่สามารถเข้าทำงานได้ทั้งในภาครัฐและเอกชน ดังที่ลูเซียง ฟูเนอโร สถาปนิกชาวฝรั่งเศสผู้เดินทางติดตามคณะสำรวจฝรั่งเศสบันทึกไว้ว่า “ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เยาวชนหนุ่มชาวสยามเรียนภาษาฝรั่งเศสอย่างแข็งขัน และยังทำ

¹⁴ ต้นฉบับใช้คำว่า phraséologie

¹⁵ เป็นส่วนหนึ่งของวิชาไวยากรณ์

¹⁶ เป็นส่วนหนึ่งของวิชาไวยากรณ์

¹⁷ เป็นส่วนหนึ่งของวิชาภาษาอังกฤษ ชั้นมัธยมปีที่ 8 ก็เช่นเดียวกัน

หน้าที่ล้าสมัยยดให้กับคณะทำงานแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสอีกด้วย (Fournereau, 1998: 106) จากรายงานประจำปีหลายฉบับที่พระสังฆราชเวียงบันทึกลงไปยังต้นสังกัดที่กรุงปารีส กล่าวถึงความสำเร็จของนักเรียนอัสสัมชัญไว้เช่นกัน “พวกลูกศิษย์ลูกหาต่างก็ไปทำการค้าบ้าง ไปเป็นเสมียนตราตามกรมกองของรัฐบาลบ้าง ตอนนี้พวกเขาทำงานอยู่ในห้างร้านและกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงมหาดไทย กรมรถไฟ กรมไปรษณีย์และกรมศุลกากร [...]” (Paris. AME, vol. 896 ; Siam 1903, fol.176) ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นได้ทำคุณกับสยามประเทศอย่างมาก ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่นักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนในวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2469 ความตอนหนึ่งว่า

“ที่จริงโรงเรียนนี้ ข้าฯ ได้คิดมานานแล้วว่า อยากจะมาดูสักทีหนึ่ง เพราะว่าในการที่พวกคณะโรมันคาทอลิกอุสหาจะสร้างโรงเรียนนี้ขึ้น ก็นับว่าเพนกุศลเจตนา [...] สมเด็จพระบรมชนกนาถของข้าฯ จึงได้ทรงอุดหนุนมาเพนอันมาก และการที่โรงเรียนนี้ได้รับการอุดหนุน รับพระมหากรุณาของพระเจ้าอยู่หัวมาทุกรัชกาลนั้น ก็ไม่เป็นการเปล่าประโยชน์และผิดคาดหมาย โรงเรียนนี้ได้เพาะข้าราชการและพลเมืองที่ดีเพนอันมาก นักเรียนเก่าของโรงเรียนนี้ได้รับราชการในตำแหน่งสูงๆ อยู่เพนอันมาก” (โรงเรียนอัสสัมชัญ, 2546 : 255-256)

สรุป

จากบทบาทของมิสชันนารีที่มีต่อวงการแปลดังที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า มิสชันนารีฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งได้ใช้ความรู้ความสามารถของตน ซึ่งได้รับการบ่มเพาะสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น มาสร้างคุณูปการต่อวงการศึกษาระดับอุดมศึกษาด้านภาษา ช่วยให้เรารู้เรารู้เราดีขึ้นระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติ ซึ่งอาจมองได้ว่าการกระทำดังกล่าวเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการสร้างความมั่นคงให้กับศาสนจักรโรมันคาทอลิกที่มาเผยแผ่ศาสนาในดินแดนตะวันออก และเป็นการแข่งขันอยู่ในที่กับคณะนิกายโปรเตสแตนต์ของมิสชันนารีอเมริกันที่เริ่มมีบทบาทมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างไรก็ตาม ถือได้ว่าเป็นรากฐานในการจัดการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศสในประเทศไทย ซึ่งในยุคเวลานั้นเป็นภาษาของชาติมหาอำนาจ เป็นภาษาทางการทูต และดอกผลจากการเริ่มหว่านเมล็ดลงใน

สมัยรัชกาลที่ 5 ก็ปรากฏขึ้นในรัชสมัยต่อมา คณะครูผู้สอนซึ่งเป็นนักบวชสามารถ
ปมเพาะนักแปลฝีมือดี ผู้กฤษฎางานสายการแปลในประเทศไทย ประกอบด้วย
โรงเรียนอัสสัมชัญ

สันต์ ท.โกมลบุตร อดีตนักเรียนทุนรัฐบาลฝรั่งเศสและล่ามประจำ
กระทรวงมหาดไทย ผลงานแปลที่ตีพิมพ์และมีการอ้างอิง อาทิ จดหมายเหตุ
ลาตูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่ง
ราชอาณาจักรสยาม เล่าเรื่องกรุงสยาม

ศาสตราจารย์ นาวาเอก พระยาวิรัชชพากย์ ร.น. [เรียบ ทรรทรานนท์]
อดีตอาจารย์พิเศษจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้จัด
ทำพจนานุกรม ไทย – ฝรั่งเศสและฝรั่งเศส – ไทย ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน
สำหรับงานแปลอังกฤษ-ไทย ใคร่ขออ้างถึงพระยาอนุমানราชชน [ยง เสฐียรโกเศศ]
นักปราชญ์ นักวิชาการและนักแปลอีกหนึ่งท่านที่เคยเข้ารับการศึกษาที่โรงเรียน
อัสสัมชัญแผนกภาษาอังกฤษ ผลงานแปลที่มีชื่อเสียงคือ กามนิต¹⁸ และบทรำพึง
ในป่าช้า¹⁹

โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์

ศาสตราจารย์ ดร.จิตรเกษม สีนุญเรื่อง สตรีไทยคนแรกที่ได้รับปริญญา
อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตเกียรตินิยม จากสาธารณรัฐฝรั่งเศส อดีตอาจารย์ประจำ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นราชบัณฑิต ประเภทวิชา
วรรณศิลป์ สาขานิทานพื้นเมือง ผลงานแปลวรรณกรรมฝรั่งเศสที่ได้รับการตีพิมพ์
อาทิ คนที่ไปมือเปล่าหรือคนไร้อดีต ลาตาม โอ กามเลียา เสวตฉัตรมรณะ บึงมรณะ
อีกทั้งได้เรียบเรียงวรรณคดีเอกไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน เป็นภาษาฝรั่งเศสพร้อม
ได้รับการตีพิมพ์จำหน่ายในประเทศฝรั่งเศส

อาจารย์ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา อดีตอาจารย์คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ [กวีนิพนธ์] พ.ศ. 2536
ผลงานการประพันธ์สร้างชื่อคือ ขอบฟ้าชลิบทอง ส่วนผลงานแปลที่ตีพิมพ์ได้แก่

¹⁸ แปลร่วมกับ นาคะประทีป โดยแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษชื่อว่า The Pilgrim Kamanita

¹⁹ ต้นฉบับคือ Elegy Written in a Country Churchyard ของทอมมัส เกรย์ พระยาอุปกิตศิลปสาร
(นิม กานฺจนาศีวะ) ได้นำต้นฉบับแปลของพระยาอนุมานราชชนมาประพันธ์กลอน
ดอกสร้อยจำนวน 33 บท ชื่อว่ากลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า

อัษมา แปลจากบทกวีนิทานพื้นบ้านของจีน และ หิงห้อย แปลจากบทกวีของ
รพินทรนาถ ฐากูร ปราศรัยชาวอินเดีย²⁰

อาจารย์อำพรพรรณ โอตระกูล อดีตอาจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ผู้แปลวรรณกรรมฝรั่งเศสคัดสรรและวรรณกรรมที่ก่อให้เกิด
สำนึกทางความคิดได้แก่ คนนอก เจ้าชายน้อย ความเข้าใจผิด ผู้บริสุทธิ์
เพลงรำลึกบาป ปมอสรพิษ ดิสตูนิกปลูกต้นไม้ ความตายอันแสนสุข เชื้อนกมัน
แปติฟิก มนุษย์คนแรก

ทำนุ บทบาทของมิสชันนารีฝรั่งเศสในด้านการแปล ในฐานะผู้ประพันธ์
พจนานุกรมและผู้จัดการเรียนการสอนวิชาแปล เปรียบเสมือนเชือกร้อยเรียงความ
สัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและไทยมิให้ขาดสาย และหากขาดบุคคลเหล่านี้ การที่เรา
จะทำความรู้จักและเข้าใจกันและกัน เพื่อนำไปสู่การยอมรับของแต่ละฝ่ายตลอดจน
การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และวิชาการก็คงมีอาจเกิดขึ้นดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

เอกสารจดหมายเหตุสำนักมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส (AME)

AME. vol.895, Siam 1891, folio 68. Lettre de Mgr. Vey au Père Péan,
4 août 1891.

AME. vol.895, Siam 1892, folio 94. Lettre de Mgr. Vey au Père Péan,
18 mai 1892.

AME. vol.895, Siam 1892, folio 97. Lettre de Mgr. Vey au Père Péan,
8 juillet 1892.

AME. vol.895, Siam 1893, folio 126. Etat de la Mission du Siam.

AME. vol.896, Siam 1896, folio 135. Compte rendu.

AME. vol.896, Siam 1896, folio 137. Compte rendu.

AME. vol.896, Siam 1903, folio 176. Compte rendu.

AME. vol.896, Siam 1906, folio 197. Compte rendu.

AME. vol.896, Siam 1909, folio 252. Notice biographique de Sa Grandeur
Mgr. J.L. Vey.

²⁰ แปลร่วมกับศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล

AME vol.896, Siam 1910, folio 256. Compte rendu.

AME. vol.900, Laos 1901, folio 4. Etat de la Mission du Laos.

AME. vol.900, Laos 1904, folio 92. Etat de la Mission du Laos.

เอกสารหอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพ (AAB)

AAB. deposit 1/ 000 018, chemise 4, folio 2.

AAB deposit 1/ 000 029, chemise 2, folio 27 (300).

AAB. deposit 1 / 000 029, chemise 2 , folio 46 (380).

AAB deposit 1/000 088, chemise 2, folio 9. Histoire générale de la communauté des filles de Saint-Paul de Chartres.

เอกสาร ตำรา งานวิจัยภาษาไทย

กรรณิกา จรรย์แสงและคณะ. (2545). รายงานการวิจัยเรื่องสถานภาพเอกสาร
ด้านฝรั่งเศส-ไทยศึกษา ใน ประเทศไทย. นครปฐม: ภาควิชาภาษา
ฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กันตพงศ์ จิตต์กล้า. (2551). สถานภาพโรงเรียนคาทอลิกช่วงปฏิรูปการศึกษาสมัย
รัชกาลที่ 5. บทความวิจัยในการประชุมทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
ครั้งที่ 2 จัดโดยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 179-194.

_____. (2555). การแปล: พยานแห่งสายสัมพันธ์ฝรั่งเศส-ไทย. **มนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์.**, 29, (1). 139-164.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2505). **ความทรงจำ**. กรุงเทพฯ : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ช่างดาครุสคอนแวนต์, โรงเรียน. (2539). **9 ทศวรรษ ช่างดาครุสคอนแวนต์
ค.ศ.1906-1996**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.

ช่างดาครุส, วัด. (2536). **80ปี วัดช่างดาครุส (หลังที่สาม)**. กรุงเทพฯ : เอ.ที.พรีนตติ้ง.
เซนต์โยเซฟคอนแวนต์, โรงเรียน. (2540). **นวนวดีพรพร 90 ปี โรงเรียน
เซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ค.ศ.1907-1997**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ปาเลอกัว, ชอง-บาติสต์. (2542). **ศัพท์ พะจะนะ พาสา ไท**. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์
- เรอเน โกเบต์. (2526). **ประวัติเริ่มแรกของคณะภคินีเซนต์ปอลเดอชาร์ตรในประเทศต่างๆทั่วโลก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ.
- เวย์, ฌอง-หลุยส์. (2439). **ศรพจน์ภาษาไทย**. พระนคร: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ.
- อนุমানราชธน, พระยา. (2512). **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน**. พระนคร: บรรณาการ. _____ . (2524). **อัตชีวประวัติของพระยาอนุমানราชธน** โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- อัสสัมชัญ, โรงเรียน. (2546). **อัสสัมชัญประวัติ 115 ปี**. กรุงเทพฯ: อุดมศึกษา.
- อัสสัมชัญคอนแวนต์, โรงเรียน. (2548). **ทำเนียบนักเรียน 2448-2548**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. _____ . (2548). **100ปี ศตวรรษพัชรสมโภช**. 2548. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

เอกสาร ตำรา งานวิจัยภาษาต่างประเทศ

- Betrand, L. (1999). Les 2000 ans du christianisme; No.10 "Dans les tourments de la Révolution". Paris: Bayard Presse.
- Boontharm, Thida. Contribution à l'histoire de l'enseignement en Thaïlande. Thèse de doctorat : Histoire : Paris VII : 1976.
- Bunarunraksa, Simona Somsri. (2002). Monseigneur Jean-Baptiste Pallegoi : ami du roi du Siam, imprimeur et écrivain, 1805-1862. Thèse de doctorat : Histoire : Paris IV (Sorbonne).
- Chitkla, Kantaphong. (2008). La Place des écoles catholiques dans la réforme éducative sous le règne du roi Rama V (1868-1910). Mémoire de maîtrise : Études française : Silpakorn.
- Chumsriphan, Surachai. (1990). The Great role of Jean-Louis Vey, Apostolic Vicar of Siam (1875-1909), in the church history of Thailand during the reformation period of king Rama V, the Great (1868-1910). Dissertatio ad Doctoratum : Historiae Ecclesiasticae : Pontificiae Universitatis Gregoriana.

- Colombet, E. (1910). A Sketch of Bishop Vey's life. *Journal of Siam Society*. Vol.7 part I (July 1910). 109-113.
- Costet, R. (2002). *Siam et Laos histoire de la maison*. Colombes : Imprimerie INDICA.
- Cuaz, J.-P., monseigneur. (1906). Contes siamois et laotiens *Annales de la Société des Missions Etrangères*. 9e année, numéro 56 (mars-avril 1906) : 98-101.
- Cuaz, J.-P., monseigneur. (1906). Contes siamois et laotiens *Annales de la Société des Missions Etrangères*. 9e année, numéro 60 (novembre-décembre 1906) :
- Delouche, G. 2006. "Connaissance et reconnaissance de l'Autre : enseignement du thaï en France et du français en Thaïlande." in *La Thaïlande : continuité du partenariat avec la France*. Bangkok : Ministère de la Culture.
- Ray, Alian et al. (2011). *Le Petit Robert*. Paris : Dictionnaires Le Robert.
- Duke, Pensri (SUVANIJ). (1962). *Les relations entre la France et la Thaïlande (Siam) au XIXe siècle d'après les archives des Affaires étrangères*. Bangkok : Librairie Chalermit.
- Fournereau, L. (1998). *Bangkok in 1892*; translated from *Bangkok in Le Tour du Monde* vol. 68, 1984 by Walter E.J. Tips. Bangkok : White Lotus Press.
- Frankfurter, O. (1910). *Journal of Siam Society*: annual report 1909. Vol.7 part I (July 1910). 114-118.
- Launay, A. (1896). *Siam et les Missionnaires Français*. Tours : Mam.
- Le Royaume de Siam; Notice historique, économique et statistique*. Paris, 1900.

เว็บไซต์

<http://haab.catholic.or.th/web/>: Recommendation Books : หนังสือคำสอนสมัยต่าง, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2556